

UNGES FORTÆLLINGER OM RESILIENS I NANORTALIK

Af Taitsiannnguaq Trøndheim & Peter Berliner¹

I artiklen præsenteres og diskuteres resultaterne af en kvalitativ, semistruktureret interview undersøgelse af 10 unges fortællinger om sociale relationer, værdier og trivsel, men med et særligt fokus på resiliens ved at spørge ind til, hvordan informanterne selv og/eller personer, som de kender, har mødt modgang i livet. Alderen på de interviewede er mellem 14 og 18 år med et gennemsnit på 16,2 år.

Resultaterne er, at de unge ser social støtte i form af samvær og dialog som ressourcegivende. Alle informanterne snakker om samvær som nøglen til deres glæde. Næsten alle informanterne nævner dialog som en god problemløsningsmåde. Dialog og samvær er derved redskaber til at fremme resiliens. Man kan endog argumentere for, at de er resiliens. De er endvidere social resiliens, fordi de omfatter flere end én person – ofte mange – og kun kan skabes af flere sammen.

Død, alkoholisme, vold, tab og kedsomhed bliver nævnt som de former for modgang i livet, som de unge har mødt. De unge foreslår en række aktive løsninger, der både kan forebygge modgang i livet og som kan hjælpe til at komme sig over modgang. Disse løsninger omfatter fire kategorier: (1) godt forældreskab, der skaber trygge rammer for børnene, idet det åbner for dialog, tillid til at tale med hinanden og gensidig respekt, (2) generelle værdier og holdninger, der lægger vægt på især kærlighed, omsorg, tryghed, respekt, accept af hinanden, glæde og tillid til både andre og sig selv, (3) flere muligheder for fælles aktiviteter i lokalsamfundet i form af sport, arbejdspladser.

Indledning

I en tidligere artikel i dette temanummer har vi beskrevet den sociale støtte for unge i Nanortalik ud fra en spørgeskemaundersøgelse. Vores konklusioner i den artikel var, at de unge oplevede, at samarbejde og gensidig støtte blev værdsat højt i lokalsamfundet, men det viste sig samtidig, at der var en

1 Taitsiannnguaq Trøndheim er psykolog ved Misi, som er et rådgivningscenter om børn og unge. Peter Berliner er professor i psykologi ved Ilsmatusarfik/Grønlands Universitet og ved Aarhus Universitet. Forskningen er støttet af Bikubenfonden og NunaFonden samt af Kujalleq Kommune, se www.Siunissaq.gl.

del unge, cirka hver femte, der havde svært ved at være rolige og slappe af sammen med andre. Generelt ønskede de unge mere gensidig respekt og tryghed i lokalsamfundet. Der var også en del af de unge, der ikke havde nogen at betro sig til, når de havde det svært.

Disse tal bekræftede en viden, der allerede var blandt folk, både forældre, lærere og socialrådgivere og de unge selv i Nanortalik – nemlig at mange unge oplevede lavt selvværd, og at der kunne være en noget hård og nedgørende tone blandt unge nogle gange. Medarbejderne i familiecentret fortalte om dette og havde planer om at igangsætte et projekt omkring dette, således at de mange gode og støttende relationer, der også var og er blandt de unge, kunne styrkes og udvides. Dette blev igangsat i et samarbejde med projektet Siunissaq uagut pigaarput (Fremtiden tilhører os) igennem en række workshops omkring rettigheder, om følelser og om værdier. I Siunissaq-projektet indgår der – inden for den del, der angår skabelse af ikke-voldelige opvækst- og livsmiljøer for alle børn og unge – fire workshops, nemlig (1) at skabe tryghed gennem at kende og genkende følelser hos sig selv og andre, (2) at genvinde retten til sin egen seksualitet gennem praktisering af de seksuelle og reproduktive rettigheder, (3) at fællesgøre erfaringer og værdier gennem skrivning og litterære tekster, (4) fredelig konfliktløsning i fællesskabet af unge. Alle disse workshops handler om at øge den gensidige tryghed og sikkerhed, at (gen)vinde kontrollen over egen livssituation, at styrke, vedligeholde og udvide gensidig social støtte og at opbygge fælles forståelser, værdier og mening sammen. Der bygges på viden inde fra samfundene, idet en lang historie med sociale udfordringer i Grønland viser, at kun modeller, der udspringer af den lokale, levende kultur, og som anvender de værdier og ressourcer, der allerede er der, skaber bæredygtige resultater. Det er der, paratheden til at forandring findes – og derved kan problemer, reformuleres på måder, så der åbner sig nye veje og løsninger.

Undersøgelsen

Den kvalitative del af undersøgelsen af de unge i Nanortalik bestod af semi-strukturerede interviews med ti unge. Interviewene tager udgangspunkt i en interviewguide med overordnede spørgsmål og mulige underspørgsmål. Interviewguiden er inspireret af en tidligere undersøgelse i Paamiut i forbindelse med projektet Paamiut Asasara (Berliner & Hagedorn, 2013; Berliner & Stender, 2013). Spørgeguiden findes på dansk og på grønlandsk, men kun den grønlandske version blev anvendt, idet alle interviews blev gennemført af Taitsianguaq på grønlandsk. Interviewene var relativt hurtige, omkring 20 minutter hver. Udvælgelsen af de ti unge skete ved, at der ved udførelsen af ovennævnte spørgeskemaundersøgelse blev spurgt, om nogle ville deltage i et interview. Der var rigtigt mange, der gerne ville deltage, faktisk alle.

Derfor blev der trukket lod om, hvem der kunne deltage. Dette betød, at deltagerne var tilfældigt udvalgt, blot blev det sikret, at der var kønsmæssig lighed, samt at fem var fra 10. klasse i folkeskolen, og fem var fra Majoriaqskolen, og at halvdelen oprindeligt kom fra Nanortalik, og resten kom fra andre byer eller bygder. Alderen på de interviewede var mellem 14 og 18 år med et gennemsnit på 16,2 år og standardafvigelse på 1,5).

Interviewene foregik i et klasselokale, hvor ingen andre end interviewer og den interviewede kunne høre samtalen. Interviewene blev optaget og blev efterfølgende transskriberet. Derefter blev der foretaget en tematisk analyse af dem, først enkeltvis, og derefter blev der foretaget tværgående sammenligninger. Det blev helt bevidst besluttet ikke at oversætte transskriptionerne til dansk eller engelsk, da der derved ville opstå sproglige forandringer, der kunne risikere at udvande undersøgelsens resultat. Det grønlandske sprog har dels mange dialekter og rummer antydninger og konnotationer, der skal forstås ud fra sammenhængen. Der er underforståede meninger og hentydninger, der næsten aldrig kan oversættes direkte og præcist til dansk. Der mistes mening, nuancer og kulturelle forståelser, når der oversættes. En oversættelse ville dermed i sig selv påvirke og forme indholdet i forhold til det, de interviewede sagde. Dette er undgået ved, at analysen er foretaget ud fra den grønlandske transskription. Det er kun resultaterne, der er oversat. Dette giver en særlig styrke i undersøgelsens design.

I fremstillingen er alle navne samt specifikke stednavne – bortset fra Nanortalik, hvor undersøgelsen jo finder sted i – fjernet. Byerne og bygderne er så små, at hvis de blev nævnt, ville der være en høj grad af sandsynlighed for, at man ville kunne genkende de interviewede. I vores fremstilling er alle informanterne ligeledes anonymiseret og har fået tildelt nye navne. I interviewene blev deltagerne igen informeret om, at deres navn ville blive fjernet, og at ingen med sikkerhed kunne vide, hvem de er, samt at alt, der ville blive skrevet om dem, ville være respektfuldt og vise deres menneskelige styrker og vigtige overvejelser. Interviewene foregik bag lukkede døre. Endvidere fik hver deltager at vide, at hun eller han kunne stoppe interviewet, når som helst de måtte ønske det, samt at de senere kunne bestemme, at interviewet ikke måtte bruges i vores analyse. De unge blev grundigt informeret om undersøgelsens indhold og formål før og under selve dataindsamlingen. De blev informeret om formålet med optagelserne. Det blev gjort klart, at de havde ret til ikke at deltage og til også senere at bestemme, at deres svar ikke måtte bruges i undersøgelsen. Ingen gjorde brug af disse muligheder. Transskriptionen af interviewene blev foretaget af en person, der selv er forsker, og som underskrev en tavsheds erklæring vedrørende materialet. Alle optagelser er blevet slettet efterfølgende. Allerede i transskriptionerne er alle navne blevet ændret.

I det følgende vil vi præsentere tre informanters svar som eksempler på besvarelser af spørgsmålene. Derefter vil vi give en oversigt over temaerne i hvert interview i en tabel. Alle interviews indgår i den samlede analyse.

Interviewene undersøger – ligesom spørgeskemaet – informanternes oplevelser af sociale relationer, værdier og trivsel, men med et særligt fokus på *resiliens*. Dette gøres ved at spørge ind til, hvordan informanterne selv og/eller personer, de kender, har mødt modgang i livet. Resiliens er netop defineret ved at kunne fortsætte eller starte en god udvikling efter modgang i livet.

Vi vil her bruge Rutters (2013) definition af resiliens, hvor resiliens kan opstå i et komplekst samspil mellem beskyttende faktorer og risikofaktorer, der skaber konkrete muligheder og begrænsninger i et barns liv. Vi foretrækker ordet processer i stedet for faktorer, hvilket vi vender tilbage til. Rutter argumenterer for, at det er vigtigt at se de enkelte risikofaktorer og beskyttende faktorer som dele af en større kontekst – i stedet for at opfatte det sådan, at bestemte faktorer altid medfører de samme responser hos alle. Rutters indsats inden for området har været at undersøge, hvordan børn, der lever med en række sociale og økonomiske risikofaktorer, kan opnå samme muligheder i samfundet som andre børn gennemsnitligt set. Rutter giver konkrete eksempler til at belyse sin teori om komplekse udviklingsveje. Han giver et eksempel, nemlig at det altid er en voldsom oplevelse for et barn, hvis det mister en forælder. Men om det udvikler sig til en risikofaktor, afhænger af den kontekst, det sker i. Hvis barnet lever i et miljø med megen varme og støtte, så er tabet af forælderen ikke i sig selv en risikofaktor. For et barn, der har levet i et voldeligt eller på anden måde svært opvækstmiljø og efter forælders dødsfald anbringes i en kærlig og støttende familie, så kan denne ændring faktisk forbedre barnets udviklingsmuligheder.

Der er dog risikofaktorer, som slår voldsomt igennem mht. at skade barnets udvikling, nemlig voldelige overgreb og omsorgssvigt. Disse faktorer udgør en risiko for mentale lidelser og nedsat trivsel hos de børn, der udsættes for dem. Dette er, ifølge Rutter, fundet i *alle* samfund, hvor det er blevet undersøgt. Rutter vil ikke konkludere mere, end at overgreb, omsorgssvigt, en kriminell kammeratskabsgruppe og voldsomme skænderier i familien omkring uløste konflikter er forskningsmæssigt velunderbyggede risikofaktorer. Man kan vover alligevel at formulere en mere generel teori, nemlig at det på et overordnet niveau ser ud til, at et kendetegn ved risikofaktorerne er, at de medfører en oplevelse af manglende kontrol. Det er skadeligt, når barnet eller den unge oplever ikke at have kontrol hverken alene eller sammen med andre. Det er denne oplevelse af manglende kontrol, der er det grundlæggende i risikofaktorerne. Oplevelsen af manglende kontrol optræder i de fleste situationer med tvang, vold og overgreb.

Rutter advarer mod at opfatte resiliens som en form for overordnet funktion i sig selv, idet resiliens blot er, at individet er i stand til at fortsætte en normal udviklingslinje på trods af modgang (Rutter, 2009, p. 482). Resiliens er således ikke noget særligt eller noget særskilt – det er den normale udvikling fortsat på trods af modgang.

En overvejelse omkring metoden er, at interviewerens, Taitsiannguaq, er psykolog. Dette vidste de unge, der blev interviewet. Det kan muligvis have påvir-

ket deres svar, idet psykologer i dag i høj grad forbindes med at være én, man taler om mentale traumer med. Traumediskursen står meget stærkt i Grønland i dag. Dette har vi diskuteret andetsteds, bl.a. i indledningen til dette temanummer af Psyke & Logos. Der er ifølge vores erfaringer en stor tiltro til psykologer i Grønland. At forskningen gennemføres af en person, som deltagerne ved er psykolog, kan muligvis påvirke deres svar. De ved det, fordi det stod i det informationsbrev, der blev sendt ud ved undersøgelsens start. Dette kan muligvis være medvirkende til, at mange af informanterne i interviewet begyndte at snakke om deres problemer og gerne ville finde løsninger på disse. Det er i sig selv en god indstilling og en god måde at være parate til at bruge en situation på. At man har lejlighed til at tale med en psykolog – og at man bruger den til at tale om sine problemer, er jo konstruktivt. Det viser, hvordan de unge selv er med til at forme interviewet, hvilket er en god og dialogskabende måde at søge medbestemmelse på. På den måde gav de unge megen information på en åben måde, også før de blev spurgt om netop dette. De bliver spurgt til det, men mange begyndte at tale om det, før selve spørgsmålet blev stillet. Dette kan både være relateret til de unges opfattelse af en psykolog og til, at interviewguiden især fokuserer på gode oplevelser og erfaringer med glæde og styrke. Netop ved at gøre det åbner fortællinger om gode oplevelser for en følelse af trykthed og tillid og fører langt hurtigere og dybere til at kunne tale om og forholde sig til de svære sider i livet – end hvis man starter ud med at spørge til det svære. Dette kan i høj grad påvirke undersøgelsens data – på en udvidende måde, der sker på deltagerens præmisser og ikke blot på forskerens.

I nogle af interviewene sagde informanten ikke ret meget. Der var en tydelig tilbageholdenhed, og svarene blev meget korte, selvom spørgsmålene var tænkt som en åbning for en dialog. Et eksempel er, at der spørges til, hvad der fylder vedkommende med glæde. Først svares der, at “det ved jeg ikke rigtig, hvordan jeg skal svare på”, men ender så med at svare “når jeg er glad”. Der kom dog lidt efter lidt en dialog i stand, så for eksempel værdier kunne formuleres ved sammen at snakke om, hvilke der kunne være. Dette er styrken ved en kvalitativ undersøgelse, at man kan forme en forståelse sammen. En vigtig forskningsetisk fordring her er netop, at man skaber et rum for en egentlig dialog, hvor der er gensidig respekt, og skaber et trygt rum at udtrykke sig i. Her ses det, at selve undersøgelsen i sin form kommer til at ligne de værdier, de unge taler om. Der er en interessant form for parallelproces her i det, der praktiseres, man taler om, i hvert fald i dette tilfælde. Kan det så påvirke informanternes svar, hvis de pludselig opdager, at det er denne form for dialog og mulighed for at åbne sig over for en anden person, som de gerne vil have mere af? Det kan være, men da de gav eksempler fra andre sammenhænge, så har selve situationen næppe påvirket svarenes indhold. Det er dog tankevækkende, at selv et kort forskningsinterview kan være en meget betydningsfuld oplevelse i et menneskes liv. Det er derfor vigtigt, at man er sig meget bevidst om, hvilken læring informanten tager med sig fra interviewet. Alene ordet informant har en lidt kedelig klang, idet det fordeler rollerne me-

get tydeligt som en, der informerer, og en anden, der tager informationen. Dette synes at begrænse rummet for en respektfuld og anerkendende dialog, hvor der er tale om egentligt menneskeligt samvær og nærvær. Det er en overvejelse værd, om man netop kun får et ærligt svar, hvis der er tale om et genuint menneskeligt nærvær og samvær fra begges side. Vi tænker, at svaret på dette spørgsmål er ja. Derfor var det et etisk krav til os, at der blev skabt et trygt og godt rum for netop dialog. Det er ikke alle steder en hverdagsting i Grønland at snakke om værdier. Derfor kunne de unge have svært ved at forstå ordet naleqartitat (værdier). Derfor blev det så omformuleret til, hvad der er *vigtigt* (pingaartitat) for dem. På den måde skabes viden gennem dialog.

Informanterne er følgende:

	Navn	Alder (år)	Kommer fra
1.	Ane (k)	17	Nanortalik
2.	Nivi (k)	18	Nanortalik
3.	Niels (m)	17	En anden by
4.	Kasper (m)	18	En bygd
5.	Kaaka (m)	18	En anden by
6.	Aila (k)	14	Nanortalik
7.	Mikkel (m)	15	Nanortalik
8.	Naasu (k)	15	Nanortalik
9.	Karen (k)	15	En bygd
10.	Nathan (m)	15	En anden by

Tabel 1

Interviewet består af otte overordnede spørgsmål med mulige opfølgings-spørgsmål. Første spørgsmål er: *Hvilke personer er særligt betydningsfulde i dit liv? Fortæl gerne om konkrete, betydningsfulde oplevelser med disse mennesker.* Spørgsmålene kan deles op i tre kategorier. De fire første spørgsmål har til formål at undersøge informanternes oplevelse af relationer og glæde. Spørgsmål 5 og 6 undersøger *resiliens* hos informanterne, og spørgsmål 7 og 8 undersøger værdier og oplevelse af værdier i samfundet.

Spørgeguiden kan ses her i den danske udgave²:

1. Hvilke personer er særligt betydningsfulde i dit liv? Fortæl gerne om konkrete, betydningsfulde oplevelser med disse mennesker.
2. Hvad har været de bedste oplevelser i dit liv, når du ser tilbage på det?

2 Den grønlandske udgave kan fås ved henvendelse til dennes artikels forfattere. Det var udgaven på kalaallisut/grønlandsk, der blev brugt i interviewene.

- a. Fortæl gerne konkret om dem – hvor foregik det, hvem var med, hvad skete der, hvad tænkte du om det?
3. Hvornår føler du dig rigtig glad?
4. Hvad fylder dig med særlig glæde, når du tænker på dit nuværende liv?
5. Kender du til nogle unge, der har oplevet noget meget hårdt i livet, men som alligevel klarer sig godt?
 - a. Hvad var det, de gør/har gjort for at klare sig godt?
6. Har du selv oplevet noget hårdt i livet, hvor du alligevel klarede dig godt? Hvad var det, der gjorde, at du klarede dig godt?
7. Hvilke værdier synes du, der skal være i Nanortalik? Nævn evt. for forskellige grupper: børn, de unge, forældre, mødre, fædre, medmennesker i det hele taget.
8. Efter at have talt om gode oplevelser med andre mennesker og om gode oplevelser i dit liv – kan du nævne værdier, der har været særligt vigtige for dig i dit liv?

Interview med Ane

Ane svarer ikke helt direkte på spørgsmålene, men bruger dem mere som afsæt for at fortælle om oplevelser i livet. Hun fortæller, at hendes venner og ét familiemedlem er de mest vigtige for hende, og at hun kan betro sig til dem. Derefter går hun direkte videre til at fortælle, at hendes mor døde, da hun (Ane) var meget ung. Selvsamme dag, hvor moren døde, blev Ane udsat for et voldtægtsforsøg, hvor hun blev kvalt og var lige ved at dø. Hun fortæller, at tidligere græd hun altid, når hun fortalte om disse hændelser, men at hun nu kan fortælle om dem uden at græde. Hun forklarer, at det går bedre nu, fordi hun snakker åbent om det, og også fordi hun kan have det sjovt og være glad ligesom andre. Hun tilføjer, at det især går bedre, fordi hun har venner. Til spørgsmål 5 fortæller hun, at hun har en ven, der har det rigtig hårdt, men nu går det bedre for denne ven, fordi vedkommende har masser af venner.

Ane oplever glæde gennem samvær med venner og familie. Hun oplever glæde ved bl.a. at grine og pjatte sammen og være udenfor. Hun oplever nære relationer ved at være åben og betro sig til dem. Det er ligeledes gennem samvær og ved at snakke sammen og betro sig til hinanden, at det går bedre for hende.

De bedste oplevelser, hun har haft, og som hun husker fra sit liv, er, at de var en stor familie, da hun var lille. Hele familien var samlet til jul og andre højtider. Nu er mange rejst andre steder hen, så der er sket store ændringer. Hun fortæller endvidere, at hun føler sig mest glad, når solen skinner, når der er højtider, og man fejrer disse, når der er fest, når hun er ude i fjeldet eller på fjorden, og når hun spiller fodbold. Også her føjer hun til, at det, der fylder hende med aller mest glæde, er hendes venner. Ane siger, at der ikke skal være problemer eller noget dårligt i det hele taget. Der skal være trykthed. Og der skal være flere aktiviteter i Nanortalik, fordi de unge keder sig, for-

tæller hun. Der skal være flere arbejdspladser, fordi der er mange arbejdsløse. Hun mener videre, at nogle af de unge skal blive bedre til at smile. Hun siger, at det kun gælder nogle af de unge, da de fleste mennesker i Nanortalik er glade, smilende og imødekommende. Ane vil selv gerne dyrke mere sport i sin fritid og være bedre til at vågne om morgenen.

Temaer i Anes interview er åbenhed og dermed det at kunne tale sammen om betydningsfulde emner i livet, så man kan **betro** sig til hinanden. **Samvær** med venner og familie er vigtigt for at have et godt liv. At være en stor **familie** er ligeledes vigtigt. **Venskaber** er en vigtig ressource for at kunne komme over modgang i livet. Det er vigtigt at kunne **grine sammen og pjatte**. **Tryghed** er betydningsfuldt for et godt liv. Ligeledes er det vigtigt med **aktiviteter**, da kedsomhed er en risikofaktor. I interviewet står døden frem to gange som modgang i livet, nemlig morens død og egen næsten-død (voldtægtsforsøg).

Interview med Kasper

Til spørgsmål 1 svarer Kasper, at de mennesker, der især betyder noget for ham, er hans familie og venner, men også andre mennesker. Til spørgsmål 2 svarer han, at da han var barn, så legede han nogle gange politi og skurke, gemmeleg og andre lege – og derefter fortæller han, at han ikke tænker ret meget på livet tidligere, fordi han så ikke kan holde op igen med at tænke på det. I det hele taget kan det være bedst at lade være med at tænke, fordi han så kan finde på at lukke sig inde på sit værelse i lang tid og tænke på sine forældre og savne dem. Han fortæller, at han er glad de fleste dage, men at der er nogle dage, hvor han vågner om morgenen og savner sin familie og sine søskende. I sit nuværende liv er han mest glad for sport og for at være sammen med andre og have det sjovt sammen med dem. Han fortæller, at han har mistet begge sine forældre. Det var hårdt i en periode, siger han, men i dag tænker han ikke så meget på dem mere. Der gik måske to måneder efter deres død, så havde jeg det fint igen, siger han. Hans mor var alkoholiker, og hun døde, da Kasper var helt ung. Han kalder nu sin bedstemor for mor. Han fortsætter:

Jeg plejede at have det rigtigt hårdt i starten. Jeg var ofte ude i naturen alene med en båd, hvor jeg ville være alene. Nogle gange var jeg ude i ca. 14 dage. Når jeg kom tilbage blandt andre mennesker, var jeg blevet glad igen. Når jeg kom i seng, tænkte jeg på, hvordan mit liv ville være, hvis de stadig var i live. Efter en tid kom jeg i kollegiet med mange andre børn på min alder. De opmuntrede mig ofte og gjorde mig glad. Siden dengang har jeg ikke tænkt så meget på det. Det har også hjulpet meget at dyrke sport og være sammen med andre, og være i klubben.

Kasper mener, at der bør være en bedre fodboldbane for børn og unge i Nanortalik. Der skulle også være en skateboard- og cykelbane. I det hele taget peger han på sport og en god klub til de unge som noget, der kan øge deres trivsel. Endvidere ser han det som værdifuldt i samfundet, at forældre

skal lade være med at være alkoholikere. Der skal være et roligt hjem for alle børn, så de kan have ro og vågne godt op om morgenen. Man skal sørge for, at alle børn altid skal kunne have ordentlig mad og ordentligt tøj. Det er vigtigt, at der er nogen, der kan kramme én. Alle har brug for varme følelser fra andre mennesker, og alle børn har brug for at få smil og glæde fra deres mor.

Temaer i Kaspers interview er, at **familie og venner** er vigtige for Kasper. Han har det bedst, når han er sammen med andre og har det **sjovt sammen** med dem. Derfor ønsker han, at alle børn skal have **tryghed, omsorg, kærlighed og mad, tøj og ro i hjemmet**. Han nævner også leg, men at han ikke tænker så meget på fortiden mere, fordi det skaber et savn i ham. Oplevelser med nærtstående personers **død, alkoholisme og selvmord** nævnes som meget hård modgang i livet. Det nævnes, at man ikke skal tænke så meget på det, fordi man så kan blive overvældet af **savn** i lang tid. Det kan føre til, at man **isolerer sig**, enten på sit værelse eller alene ude i naturen i lang tid. Så kan man blive **glad** igen, fortæller han.

Interview med Karen

Karen fortæller om to konkrete personer, der betyder rigtigt meget for hende. Hun siger, at hun taler med disse to personer på en åben og tillidsfuld måde om personlige emner. Hun giver et eksempel på en rigtigt god oplevelse, der var en jul, som hun fejrede alene sammen med sin bedstemor i en bygd. Hun husker, hvor dejligt det var at vågne om morgenen, hvor bedstemoren allerede var i fuld gang med at lave kaffe og sy perlemønstre.

Karen fortæller, at det er sjældent, at hun er rigtigt glad, men at hun er mest glad, når hun er sammen med sine venner, eller når hendes familie er samlet, laver noget sammen og har tid til hinanden. Familien fylder hende med glæde. Det er fyldt med glæde at arbejde sammen om opgaverne i hjemmet, at være sammen og fortælle historier og have en hyggelig aften.

Karen fortæller om sin veninde, der havde det hårdt hos sin mor, fordi moren aldrig var hjemme. Veninden fik det bedre, da hun flyttede over til sin far, idet hun der fik et mere stabilt liv med mere faste rammer. Veninden begyndte så at være mere hjemme, og hun begyndte også igen at passe sin skolegang. Karen har selv oplevet stor modgang i livet, idet hendes bedste ven begik selvmord. Efter det holdt Karen op med at passe sin skolegang. Hun mistede tilliden til sig selv, fortæller hun. Det hjalp rigtigt meget, at der skete noget, så hun blev genforenet med sine søskende, samt at mange af hendes venner kom tilbage til byen igen.

Karen mener, at der er alt for mange børn, der er sent ude om aftenen til omkring klokken 22 eller 23. Nogen burde passe bedre på dem, siger hun. Nogle unge ryger, sniffer og drikker alkohol. Hun fortæller, at hun selv har faste regler og grænser, men at det er, som om nogle af de andre unges forældre er ligeglade med dem. Forældre burde sætte flere grænser for deres børn og have tid til dem, siger hun. Forældrene burde kunne snakke bedre

med deres børn, så de unge kunne åbne sig for dem. Det unge ville føle sig lettede, hvis de kunne snakke åbent. Der skal være mere samhørighed, samvær og gode oplevelser i lokalsamfundet, så man kan lære hinanden bedre at kende og ikke længere være så sky. Hun synes, at der skal være kærlighed og varme mellem mennesker, så man kan kramme hinanden, snakke sammen, være glade sammen og i det hele taget have et godt samvær indbyrdes

Temaer i Karens interview: For Karen er det vigtigt at være **sammen med andre** for at være rigtigt **glad**, både **familie og venner**. **Fravær** af familie, af en mor og af venner samt **død** ved **selvmord** nævnes som modgang i livet. Over for dette kan man finde styrke i at være sammen som familie, som søskende og som venner. Det er vigtigt, at der er **tid til at være sammen**. Det er også vigtigt, at forældre sætter **faste rammer** omkring familielivet, hvilket fører til bedre trivsel og til, at man kan passe sin skole. Det er betydningsfuldt at have nogen, man kan **snakke med** og **åbne sig** over for, idet det kan være en lettelse.

Efter disse tre eksempler på interviews vil vi nu i tabel 2 præsentere temaerne i alle interviewene i en oversigt. For hvert interview er de udviklingsfremmende og stabiliserende temaer nævnt først og dernæst de temaer, der angiver modgang i livet.

	Navn	Hvor fra	Temaer
1.	Ane	Nanortalik	Åbenhed omkring problemer, snakke sammen, samvær, venskaber, familie, grine, tryghed, sport, flere aktiviteter, arbejdspladser, smil. Død ved mord og andres selvmord, seksuel vold med næsten-død til følge, kedsomhed.
2.	Nivi	Nanortalik	Tryghed, gode forhold og samvær med søskende, snakke sammen om problemer. At blive elsket. Samhørighed. Aktiviteter i Nanortalik. Samarbejde. Alkoholisme, hash, fysisk vold.
3.	Niels	En anden by	Venner, samvær, musik, kæreste, kærlighed, snakke sammen om problemer, åbenhed, optimisme (fast besluttet på at være glad). Flere aktiviteter til de unge. Flere grænser for og dialog med børn. I hjemmet skal der være tryghed, ryddeligt, hygiejnisk, respekt. Uddannelse, sport og musik. Alkoholisme.
4.	Kasper	En bygd	Familie, venner, leg, samvær, tanker, alene med tanker, alene ude i naturen, savn, hjælper at være sammen med venner. Bedre faciliteter og aktiviteter til børn og unge. Tryghed, omsorg (ro i hjemmet med mad og tøj) og kærlighed. Død, alkoholisme.

5.	Kaaka	En anden by	Jagt, rejse til Danmark, bedre i den anden by. Går godt, fordi kærlighed fra forældre, selvtillid, vil ikke bukke under. Vold i familien i barndommen. Selvmordstanker.
6.	Aila	Nanortalik	Venner, familie, samvær med venner, rejse, passe godt på barnet, tryghed og kærlighed. Modgang i livet?
7.	Mikkel	Nanortalik	Forældre, venner, rejse, oplevelser, sport, snakke åbent med hinanden, respekt, venskab, samarbejde, slappe af sammen, samvær og samhørighed. Modgang i livet?
8.	Naasu	Nanortalik	Familie, venner, rejse sammen, oplevelser, samvær med især venner, snakke sammen. Vold.
9.	Karen	En bygd	Samvær, samhørighed, snakke sammen, åbne sig for hinanden, flere grænser til børn og unge, mere tid til børnene fra forældrene, familie, venner. Adskillelse, selvmord, at være overladt til sig selv (alene) – der kan føre til problemer med at passe sin skole.
10.	Nathan	En anden by	Familie, venner, have det sjovt sammen, rejse, oplevelser, samvær, snakke/åbne sig for venner, samhørighed, ro, accept. Vold, mobning og nedgøring.

Tabel 2. Oversigt over temaer i interviewene.

Når vi gennemgår interviewene, ser vi en tendens til, at eleverne i Majoriaq-skolen fortæller om flere voldsomme oplevelser i deres opvækst, end eleverne i folkeskolen gør. Dette kan være tilfældigt og umuligt at konkludere noget ud fra pga. denne undersøgelses kvalitative karakter og blot ti deltagere. Det er dog alligevel tankevækkende, idet det er i overensstemmelse med andre undersøgelses resultater, nemlig at udsathed for vold i hjemmet, herunder også selvmord i familien og seksuel vold, kan føre til problemer i skolen i form af koncentrationsbesvær, adfærdsmæssige problemer samt isolation og passivitet. Det kan ligeledes øge risikoen for at blive mobbet eller for selv at blive voldsudøver.³ Trivslen er i gennemsnit mindre for de børn, der vokser op med vold i hjemmet. I dag ved vi fra international skoleforskning, at tryghed og trivsel er blandt de væsentligste faktorer i læring og dermed i at opnå gode resultater i skolen (Hattie, 2009). Det er endvidere værd at bemærke, at deltagerne fra Majoriaq-skolen omtaler venner og samvær med andre som noget meget stabiliserende i deres liv og som en ressource til at komme sig over og efter modgang. Læringsmiljøet på Majoriaq-

3 Se Christensen & Baviskar, 2015; Christensen, 2011; samt Pedersen & Bjerregaard, 2012).

skolen er organiseret på måder med mindre vægt på konkurrence og mere vægt på gensidig accept, samarbejde og fælles læring. Det betyder, at det opleves som et mere trykt læringsmiljø, og at det derfor skaber grundlag for øget kontakt til andre på en anerkendende måde. I vores erfaring ses der kun sjældent mobning og aggressiv nedgøring og latterliggørelse af hinanden på Majoriaq-skolerne. Dette læringsrum kan måske endda føre til, at eleverne der fortæller åbent om voldsomme oplevelser i barndommen, men det synes mere sandsynligt, at der er en sammenhæng mellem oplevelsen af voldsomme oplevelser og udfordringer i folkeskolen, hvilket kan føre til, at man i dag er på Majoriaq-skolen for at indhente det, man ikke lærte i folkeskolen.

Der er mange fællestræk på tværs af de ti interviews. De udviklingsfremmende processer⁴, der ofte nævnes, er *samvær med andre*, *samhørighed*, *at snakke sammen* og *at have respekt for hinanden*. Disse processer giver god trivsel (et godt liv) og hjælper til at modstå og komme sig over modgang – ikke mindst ved, at det at snakke sammen åbner mulighed for at forholde sig til modgangen og mærke den frem for blot at overkomme den. På den måde er det processer, der fremmer resiliens i form af muligheden for at fortsætte eller igangsætte udvikling, også selvom der er modgang i livet. At snakke sammen og betro sig til hinanden er styrkende processer, der fremmer udvikling. *Samvær* er grundlaget for dette – og for at føle nærhed, at hygge sig, at have det sjovt, at grine og at løse problemer. Flere siger, at de bliver kede af det, når de er for lidt sammen med familie. *Samvær* ses som glædesgivende, ressourcegivende og som en vej til at overkomme udfordringer, problemer og tab.

I tabel 3 har vi samlet temaerne i fire kategorier, som vi kalder *samvær*, *dialog*, *modgang* og *løsninger*.

4 Disse processer kaldes ofte faktorer, nemlig støttende faktorer og risikofaktorer. I ordet faktorer synes der at ligge en fare for at se disse som statiske og generelle – omend aktuel resiliens-teori taler imod denne opfattelse (se Masten, 2014; Rutter, 2012, 2009). “Faktor” kommer af det latinske ord *facere*, der betyder at frembringe eller gøre. På den måde er det en kraft til at påvirke, men i dag opfattes det meget som en næsten mekanisk proces, hvor bestemte betingelser giver bestemte resultater. Det bliver let drejet i retning af en komponent-teori i stedet for en systemisk kompleksitetsteori.

Kategorier	Temaer
1. Samvær (<i>glædesgivende</i>)	Venskaber, familie, forældre, grine, smil, gode forhold, søskende, at blive elsket, samhørighed, venner, kæreste, kærlighed, leg, jagt, rejse til Danmark, rejse sammen, oplevelser sammen, sport, slappe af sammen, have det sjovt sammen.
2. Dialog (<i>ressourcegivende</i>)	Åbenhed omkring problemer, snakke sammen, snakke sammen om problemer, dialog mellem børn og voksne, åbne sig for hinanden.
3. Modgang (<i>sårbarførende</i>)	Død, mord, seksuel vold, vold i familien, andres selvmord, alkoholisme, hash, alene med tanker, alene, savn, selvmordstanker, mobning, nedgøring, kedsomhed.
4. Løsninger (<i>konkrete måder at skabe god udvikling på</i>)	Tryghed, omsorg, flere grænser for og dialog med børn og unge, mere tid til børnene fra forældrenes side, tryghed i hjemmet, ryddelighed, hygiejne og respekt i hjemmet, ro i hjemmet samt mad og tøj, passe godt på barnet, kærlighed, kærlighed fra forældre, sport, flere arbejdspladser, samarbejde, optimisme, at være glad, flere aktiviteter til de unge, selvtillid, vilje (vil ikke bukke under), respekt, accept af hinanden, uddannelse, musik, at være ude i naturen.

Tabel 3. Kategorisering af temaerne fra interviewene.

De to første kategorier (*samvær* og *dialog*) er glædesgivende og ressourcegivende. De handler om relationer og om at kunne bruge disse relationer til at forholde sig til sin situation ved at kunne tale åbent om den. Selve dialogen kvalificeres således ved åbenheden, der bunder i tillid til den anden/de andre. Dette bliver ikke uddybet særligt meget i svaret, hvor det derimod alene er det at kunne tale åbent, der ses som en styrke. Det synes dog klart indforstået, at der er tale om at åbne sig i trygge relationer, hvor åbenheden netop ikke vil føre til svigt og/eller nedgøring. Dette ligger i selve begrebet dialog, som vi har betegnet kategorien, at der tales sammen med empati og anerkendelse. Alle informanterne taler om *samvær* – i forskellige variationer – som nøglen til glæde. Det kan være i form af at slappe af sammen, at grine sammen eller at opleve noget sammen. Næsten alle informanterne nævner *dialog* som en måde at forholde sig aktivt til problemer på.⁵

Død, mord, seksuel vold, vold i familien, andres selvmord, alkoholisme, hash, at være alene med tanker, at være alene, savn, selvmordstanker, mobning, nedgøring og kedsomhed nævnes som destabiliserende processer,

5 Rutter har vist, at det er skadeligt for børns udvikling at vokse op i et hjem præget af uløselige eller blot uløste konflikter. Det er selve oplevelsen af manglende evne til at løse konflikterne – snarere end konflikterne i sig selv – der giver barnet en oplevelse af “lært hjælpeløshed”.

dvs. modgang⁶. Disse processer øger, ifølge de unge, sårbarheden og kræver, at man prøver at søge løsninger på dem. Det kan bl.a. føre til problemer med at passe sin skolegang.

Informanterne præsenterer i den anledning konkrete løsninger, der omfatter en lang liste: *Tryghed, omsorg, flere grænser for og dialog med børn og unge, mere tid til børnene fra forældrene, tryghed i hjemmet, ryddelighed, hygiejne og respekt i hjemmet, ro i hjemmet samt mad og tøj, passe godt på barnet, kærlighed, kærlighed fra forældre, sport, flere arbejdspladser, samarbejde, optimisme, at være glad, flere aktiviteter til de unge, selvtillid, vilje (vil ikke bukke under), respekt, accept af hinanden, uddannelse, musik, at være ude i naturen*. Disse forslag kan fordeles på fire grupper: (1) Forældrenes opgave med at skabe gode rammer for børnene (*flere grænser for og dialog med børn og unge, mere tid til børnene fra forældrenes side, tryghed i hjemmet, ryddelighed, hygiejne og respekt for hinanden i hjemmet, ro i hjemmet samt mad og tøj, at passe godt på barnet, samt kærlighed fra forældre*); (2) Generelle værdier og holdninger (*kærlighed, omsorg, tryghed, optimisme, respekt, accept af hinanden, at være glad, selvtillid, samarbejde, samt vilje til ikke at bukke under*); (3) konkrete tiltag i lokalsamfundet (*sport, flere arbejdspladser, flere aktiviteter for de unge, uddannelse, musik*); (4) naturen (*at være ude i naturen*).

At få støtte og gode rammer i opvæksten, at have konkrete aktiviteter at deltage i sammen med andre og at følge en række værdier omkring kærlighed, respekt, omsorg og accept af hinanden ses som løsninger på de udfordringer, som livet rummer. I de unges fortællinger ses det at være i en tillidsfuld dialog med en eller flere andre som en måde at overkomme modgang i livet på. Det er gennem samværet, at man finder styrken. Denne forståelse er gennemgående i de unges fortællinger.⁷

6 I flere undersøgelser nævnes det, at de former for modgang, som unge i Grønland nævner, er meget voldsomme i forhold til undersøgelser i skandinaviske lande (se Pedersen & Bjerregaard, 2012). Det gælder også mht. seksuelle overgreb, der opleves som meget voldelige og direkte afskyelige af ofrene i Grønland. Det viser, at ofrene har en høj grad af bevidsthed omkring social retfærdighed, samt at disse former for krænkelser af ens rettigheder er voldsomme. Samtidig diskuteres det i andre artikler, at anledningen til selvmordsforsøg og selvmord ofte kan synes at være almindelige hændelser i et ungdomsliv, f.eks. at en teenagekæreste forlader én, altså oplevelser, som næsten alle mennesker har i ungdomsårene. Samtidig viser undersøgelserne, at der er flere selvmord og selvmordsforsøg blandt unge, der tidligere i livet har oplevet vold og seksuel vold (se f.eks. Lyng & Bjerregaard, u.å.).

7 Det er interessant, at man i cross-cultural psychology har været meget optaget af forholdet mellem den kollektive og individualistiske kultur – samt at denne model også kan genfindes i andre teorier, f.eks. Bernsteins kodeteori om, at arbejderklassen i England er mere kollektiv end middelklassen, der er mere individualistisk (se Berliner, 1997). I dag kunne man overveje, om man i den skandinaviske velfærdsmodel oplever, at lovgivning

Sammenligning med spørgeskemaets resultater

Vores resultater i interviewundersøgelsen ligner i høj grad resultaterne af spørgeskemaundersøgelsen i Nanortalik.⁸ Spørgeskemaresultaterne viser, at de unge i Nanortalik selv vægter værdierne (1) *respekt for andre*, (2) *kærlighed til børn*, (3) *tryghed*, (4) *samarbejde* og (5) *tillid* højest blandt deres egne værdier. De unge er tilfredse med lokalsamfundets støtte i følgende værdier: (1) *positivt samvær med andre*, (2) *hjælpe andre*, (3) *samarbejde*, (4) *kærlighed til børn* og (5) *flittighed*.

Begge undersøgelser peger på, at de unge vægter respekt for andre højt, både i form af samarbejde og hjælp til andre og helt generelt ved, at det kan øge oplevelsen af tryghed mennesker imellem. Det kan føre til åbenhed omkring egne oplevelser, følelser og udfordringer i livet. Netop dette at tale med andre om det, der er svært, ses som vigtigt i de unges beretninger om andres og egne måder at overkomme modgang på (dvs. resiliens). Resiliensen bliver set som social resiliens, idet den omfatter flere personer end blot én. Resiliens ligger i netværket, i helheden, i dialogen, i det at finde veje frem sammen. Det er der, de unge ser muligheden for at overkomme modgang. Det er ligeledes i relationerne, de største modgange findes, nemlig ved tab, der især af disse unge beskrives som følger af vold og selvmord. At være alene er ofte en følge af vold. Volden, inklusive mobning og nedgøring, er en følge af manglende respekt for hinanden. Volden er en ødelæggelse af de værdier, som de unge ser som måden at få styrke på, selv når der modgang i livet, nemlig *kærlighed*, *omsorg*, *tryghed*, *respekt*, *accept af hinanden*, *at være glad*, *selvtillid* og *samarbejde*. De to sidste værdier, nemlig *at være glad* og *selvtillid* og *samarbejde*, kan også passe ind her, idet volden ødelægger glæden (i hvert fald hos ofret) og knæbter viljen (der momentant mister retten til at bestemme over eget liv og egen krop). Det er en overvejelse værd, om man ligeledes kan se nogle af de øvrige typer af modgang i livet, som de unge nævner i interviewene, nemlig selvmord, alkoholisme og hashmisbrug, på samme måde. De er udtryk for vold, først vold mod egen person og krop, men dernæst mod andre, idet følgerne og lidelsen for nærtstående og andre er meget store. Lidelsen for efterladte, for familien, for børnene er meget store – hvilket er almen viden blandt befolkningen generelt og også

og institutionspraksis er individualiserende, mens civilsamfundet er mere kollektivt orienteret. Det synes dog mere rigtigt at sige, at institutionerne beskytter individets sikkerhed og frihed, og at civilsamfundet ligeledes, men på en anden måde, har fokus på solidaritet. Frihed, sikkerhed og solidaritet synes at være mere interessante begreber end kollektivism og individualisme. Måske blev kollektivism og individualisme bærende begreber i cross-cultural psychology, fordi denne selv er dybt forankret i liberalistiske velfærdsstater med markedsøkonomi som bærende princip (se Esping-Andersen, 1990).

8 Se vores artikel *Social resiliens i Nanortalik* i dette temanummer af Psyke & Logos.

blandt professionelle i Grønland. Det er almen viden, der udspringer af en smerte, som tusindvis, måske alle, af os i Grønland kender til.

Resultaterne sammenlignet med andre undersøgelser i Grønland

Informanternes besvarelser og spørgeskemaernes resultater er helt i overensstemmelse med andre undersøgelser af unge i Grønland. I nogle af disse andre undersøgelser angiver de unge, at det største sociale problem i Grønland er de unges tidlige begyndelse af forbrug af tobak, hash og alkohol. De angiver ligeledes problemer som seksuelle overgreb, kriminalitet, svag skolegang og selvmordsadfærd (Christensen & Baviskar, 2015). Andre undersøgelser peger på, at en række sociale problemer optræder med øget hyppighed blandt de relativt fattige, der i højere grad end andre sociale grupper lever med arbejdsløshed, lavt uddannelsesniveau, alkohol- og hashmisbrug, vold, selvmord, seksuelle overgreb, kriminalitet og sindslidelser. De viser, at der er en højere grad af lav trivsel kendetegnet ved ensomhed, manglende selvtilid, udsathed for vold og drab, selvmordstanker og selvmord hos mennesker, der har lavere uddannelsesniveau og lavere indkomstniveau end den øvrige befolkning (Dahl-Petersen, Viskum Lytken Larsen, Odgaard Nielsen, Jørgensen, & Bjerregaard, 2016; Pedersen & Bjerregaard, 2012).

Curtis et al. (2006) og Pedersen & Bjerregaard (2012) fremlægger resultater fra surveys af selvoplevet trivsel hos unge i Grønland. Over halvdelen af alle unge rapporterer, at de trives godt. Hos drengene hænger høj trivsel sammen med selv vurderet godt helbred, at dyrke motion hver dag eller mindst en gang om ugen og ikke at føle sig ensom. For pigerne hang det sammen med at være sammen med forældrene, ikke at føle sig ensom, selv vurderet godt helbred, og at det var let at tale med forældrene om problemer. Unge af begge køn med en høj grad af trivsel angav, at de har gode sociale relationer og et godt familieliv, samt at de deltager i fritidsaktiviteter sammen med andre.

En tredjedel af alle børn og unge i Grønland lever med svære sociale problemstillinger (Christensen, Kristensen, & Baviskar, 2008), såsom (1) eksklusion og heraf ensomhed: 9 % af forældrene vurderer, at deres barn har været uden for fællesskabet (ibid.); 2) seksuelle overgreb: 32 % af pigerne oplever seksuelle overgreb, 9 % af drengene (Pedersen & Bjerregaard, 2012; (3) vold i familien: 27 % af børnene har oplevet vold mod deres mor inden for det sidste år (Pedersen & Bjerregaard, 2012); (4) omsorgssvigt og misbrug i familien: 37 % af respondenterne oplever misbrug i nærmeste familie (Pedersen & Bjerregaard, 2011). Men der er i 2011 to tredjedele af de unge, der trives. De, der trives, gør dette på baggrund af at have gode støttende sociale relationer. De oplever, at man kan tale om svære emner på en åben måde med enten forældre eller kammerater (måske blot med én) eller endda med begge grupper. De unge, der trives, er med i aktiviteter, ofte sport, sammen med andre (Pedersen & Bjerregaard, 2012).

I 2009 gennemførtes en undersøgelse af teenagers oplevelse af trivsel i Paamiut (Wattar, Fanous, & Berliner, 2012, 2010). Undersøgelsen viste, at de unge oplever, at trivsel fremmes gennem at være sammen med venner og familie, at få anerkendelse, at blive spurgt til råds, at vise omsorg for andre, at blive vist omsorg og kærlighed, at nogen gerne vil være venner med én, at stifte familie, at have en kæreste, og at nogen er stolt af én. Der er ligeledes en side af trivsel, der omfatter ens selvopfattelse, og som består i at stole på sig selv, at have selvtillid, at være god til noget og at være stolt af det, man opnår, at kunne organisere aktiviteter sammen med andre, at kunne klare sig selv i vanskelige situationer, at være aktiv, at være glad, at have det sjovt og at være sund.

I en kvalitativ undersøgelse blev otte unge, ligeledes i Paamiut, interviewet om deres opfattelse af resiliens (Berliner & Hagedorn, 2013). De beskrev resiliens, dvs. det at kunne fortsætte eller igangsætte en livsduelig udvikling på trods af (eller med) modgang i livet, som: (1) aktivt at opsøge hjælp og at bruge de muligheder, der opstår i situationen, så man kan udvikle sig i den retning, man ønsker; (2) at have konkrete fremtidsplaner samt håb om, at disse kan opfyldes; (3) at modtage og give social støtte ved at tale åbent om sorger og glæder i livet; og (4) at have tillid til andre (og sig selv). Disse fire processer er grundlaget for konkrete handlinger: at søge hjælp, når der er problemer, at lægge planer og at have håb om, at det lykkes, at tale åbent om modgang i livet og aktivt at skabe tillidsfulde sociale relationer. At handle sådan i praksis indebærer en overbevisning om, at problemer kan løses, og at man selv kan bidrage til dette. Det vil sige, at man har mulighed for at få en form for kontrol, ofte fælles, over situationen. For at kunne dette må man kunne føle kærlighed, tillid og ansvarlighed over for hinanden.

Vi ser en meget stor grad af overensstemmelse mellem resultaterne af undersøgelsen i Nanortalik og undersøgelserne i Paamiut. Prosociale værdier som kærlighed, omsorg for hinanden og gensidig anerkendelse står klart frem i de tre undersøgelser. Disse værdier er tydelige – ligeså vel som det er klart, at det at kunne tale åbent og tillidsfuldt med andre, også om svære oplevelser i livet, er betydningsfuldt. At være sammen med andre og få styrke gennem dette er et gennemgående tema i alle tre undersøgelser.

Sammenligning med undersøgelser af resiliens i andre områder af Arktis

Kral (2013) fremlægger resultater fra en undersøgelse af trivsel blandt unge i Nunavut. Undersøgelsen viser, at stærke, positive sociale relationer til familie og kammerater og åben kommunikation imellem familiemedlemmerne er beskyttende faktorer, der bidrager til oplevelsen af trivsel. Et godt familieliv var den mest fremtrædende faktor for trivsel blandt unge – efterfulgt af betydningen af, at man kunne tale åbent sammen i familien, både om

glæder og om sorger. Undersøgelsen peger på, at trivsel især udspringer af at kunne tale åbent sammen, mens mistriivsel hænger sammen med tavshed og mangel på kommunikation, specielt når livet er svært pga. modgang.

Ulturgasheva, Rasmus, Wexler, Nystad og Kral (2014) præsenterer en teori om resiliens blandt unge i Arktis. Det er en overordnet teori og kan derved risikere at blive meget abstrakt og komme til at overdøve de unges egne stemmer med forskernes højrøstede og måske bedredende stemmer. Deres teori begrunder sig i undersøgelser af unge eveny-folk i det nordøstlige Sibirien, samí-folk i det nordlige Norge, inuit-folk i Nunavut (Canada), inupiaq-folk og yupik-folk i Alaska. Deres resultater peger på nogle fælles udfordringer i form af *kedsomhed, mobning, alkohol- og narkotikarelaterede problemer, omsorgssvigt og vold*. Der er en række andre faktorer, der dog ikke alle findes i alle de undersøgte samfund på samme måde. Disse omfatter sladder (negativ omtale), eksklusion, selvmord, separation fra forældre, savn, fattigdom og ensomhed. Disse destabiliserende processer kan medføre, at de unge kan blive berøvet muligheder for at udvikle og opøve færdigheder, kompetencer og værdier. Disse destabiliserende processer kan medføre, at de unge bliver berøvet muligheder for at udvikle og opøve færdigheder, kompetencer og værdier, herunder adgang til naturen. Det gælder også, men på en anden måde, adgang til formel uddannelse. Det, som de unge hyppigst beskrev som både en ressource til at klare sig godt og som en udfordring, der kan gøre tingene værre, var *skolen*. På den ene side giver skolen muligheder, viden og perspektiver, som kan øge de unges fremtidsmuligheder – på den anden side opleves skolen som en barriere, der forhindrer de unge i at udføre det nødvendige arbejde i hjemmet, på fangst og i familien forstået som slægt. I deres respektive skolesystemer oplever de unge en nedprioritering af deres eget sprog, selvom skolesystemerne er dobbeltkulturelle og benytter både de lokale sprog og nationalsproget. De unge føler derfor ofte, at de diskrimineres som en minoritet i det majoritetssamfund, de er en del af (Norge, USA, Rusland og Canada). De oplever, at deres egne værdier som eveny, samí, inuit, yupik og inupiaq bliver set som mindreværdige. Mange af de unge oplever en mangel på sammenhæng mellem deres egne værdier og deres egne visioner på den ene side og majoritetssamfundets dominans på den anden side. Dette ligner i høj grad situationen i Grønland for nogle år siden, før man fra det Grønlandske hjemmestyres side fik gennemført selvstyre i Grønland. I dag er der stadig en meget væsentlig kulturel og politisk påvirkning fra Danmark i form af rigsfællesskabet, men uddannelsesområdet er for længst overgået til at være et område under selvstyre. Der er udviklet en selvstændig og særdeles aktiv og produktiv kultur i Grønland. Dette er dog et komplekst område, og der er mange unge, der ikke sikres retten til uddannelse, som det bør ske i forhold til Konventionen om Barnets Rettigheder. Der er stor poli-

tisk og folkelig bevågenhed på dette i disse år i Grønland.⁹ Dette er en anden opgave end frigørelsen fra et uddannelsessystem, der er domineret af nationalstaten, hvorved en tankemodel, der modstiller uddannelse og oprindelig kultur, er forladt i den politiske diskurs, omend den stadig lever blandt nogle grupper i Grønland. Vi ser ikke denne opfattelse af uddannelse hos de unge i Nanortalik, omend en del af dem må have oplevet udfordringer i skolen, da de ikke har afsluttet skolegangen med afgangseksamen og nu er på Majori-aq-skolen.

En anden forekommende faktor, som de unge i den tvær-arktiske undersøgelse beskriver som en kilde til både resiliens og til modgang, er *forsørgelse*. Forsørgelse handler her hovedsageligt om at kunne gå på fangst og at fiske. Alle de unge i de fem undersøgte samfund vil meget gerne deltage i at bidrage til egen og den fælles forsørgelse ved at indgå i den oprindelige økonomi omkring de levende ressourcer. De bliver dog forhindret af de dyre priser på udstyr, brændstof og transport og derfor af en begrænset adgang til naturen. Det fører til, at mange føler sig fastlåst i deres bygd. Det er ifølge Ulturgasheva et al. (2014) bl.a. i den sammenhæng, at kedsomhed kan føre til mobning, vold og selvdestruktiv risikoadfærd. Vi ser i undersøgelsen i Nanortalik, at de unge gerne vil deltage både i uddannelse og i arbejde, samt at de ofte nævner glæden ved at være ude i naturen sammen med familien. Dette sidste er mindre tydeligt i interviewene, men vi har mødt det mange gange, når de unge i workshops fortæller om gode oplevelser i opvæksten og i dag. Stedet, landskabet, dyrene, fangst, fiskeri, bærplukning er særdeles betydningsfulde og danner rammen om gode oplevelser med især familien, men også med venner. Det knyttes dog ikke så direkte til forsørgelse, som vi ser i den tværarktiske undersøgelse, men snarere til livsglæde og nærhed.

En tredje betydningsfuld faktor for resiliens er, at de unge oplever at få støtte fra pårørende, venner og forældre. De unge i den tværarktiske undersøgelse beskriver udfordringer i denne støtte som en følge af, at forældre og bedsteforældre ofte møder vanskeligheder i at tilpasse en mere traditionel opdragelsesform til nye krav fra majoritetssamfundets side. Forældrene har nogle gange svært ved at vejlede børn og unge, fordi de ikke selv kender nok til de nye krav. Det fører til, at mange unge pålægges et eget ansvar, som de i mange tilfælde ikke kan overkomme. Det er i dette gab mellem kulturer, at der kan opstå problemer for de unge, idet de ikke kan få den støtte, de har brug for. Forfatterne af artiklen understreger dog, at dette ikke er en kritik af forældrene, idet der er tale om en strukturel udfordring snarere end en personlig (Ulturgasheva et al., 2014, p. 744). Også i Nanortalik i interviewundersøgelsen finder vi, at de unge værdsætter forældre, der har tid til at være sammen med dem, giver omsorg og kærlighed i en gensidig relation, og som

9 Grønland underskrev Konventionen om Barnets Rettigheder og var hurtigere til at ratificere den og få den ind i lovgivningen, end Danmark var. Dette viser, at den politiske ansvarlighed omkring børns vilkår er stor i Grønland.

kan give gode rammer for opvækst og aktuelt samvær. De ser dog ikke dette som en modstilling mellem to forskellige kulturers normer, men snarere som et ønske til forældrene inden for den kulturelle kontekst, de er i. Befolkningen i Nanortalik taler grønlandsk, lærerne på skolen taler grønlandsk, og kulturen er Nanortaliks kultur. Institutionen er præget af den nationale lovgivning i Grønland vedrørende udformning og læseplaner og er på den måde ikke set som en majoritetskultur, der overdøver og omformer lokalsamfundets egen kultur. Denne tankemodell ser vi ikke i de unges ønsker om uddannelse eller i deres ønske til omsorgsfulde og kærlige forældre. Der er i stedet tale om positive ønsker om, at forældre tager sig tid til børnene, snakker med dem og skaber ro og trygge rammer i hjemmene.

Vi ser på den måde, at de unge i Nanortalik adskiller sig fra den tværarktiske undersøgelse ved ikke at fortælle om en kultur-dualisme. En mulig forklaring kan være, at Grønland i dag har selvstyre og er kommet langt længere i opbygningen af en selvstændig, national kultur end i de andre undersøgte folkegrupper, der stadig er minoriteter i nationalstater. Dog ser vi, at nogle af de former for modgang, de unge nævner i undersøgelsen, er sammenfaldende med dem, der nævnes af de unge i Nanortalik.

Refleksioner

I interviewene møder vi ti unge, hvoraf nogle har oplevet meget markant modgang i livet. De er dog alle i gang med en uddannelse, og alle er aktive i at forme livet på den måde, de gerne vil. De er alle aktive i at søge løsninger på de udfordringer, de har mødt. Vi så, at Anes *resiliens* kommer ved, at hun skaber *samvær* og nære relationer ved at *snakke åbent om sine problemer*. Ane har mødt meget voldsom modgang i livet gennem mødet med tab, vold og seksuel vold. Hun søger ligeledes aktivt hen imod at have det sjovt. I forhold til værdier i samfundet mener hun, at der skal være tryghed. Hun mener ligeledes, at der er for meget kedsomhed og arbejdsløshed i Nanortalik. Hendes løsning til problemer i Nanortalik er flere fælles aktiviteter.

Kasper fortæller ligesom Ane om voldsomme oplevelser med alkoholisme og død i sin familie. Modsat Ane er han mere lukket omkring sine oplevelser og forsøger at undgå at tænke på dem. Når han tænker på dem, lukker han sig inde på sit værelse i flere dage eller tager alene ud i naturen. Derude kan han finde kræfter til at komme tilbage og være sammen med andre mennesker. Styrken, han finder derude, er ikke til hævn eller vrede mod andre, men netop til igen at kunne være blandt mennesker. Han har erfaringer med en tæt relation til sin bedstemor, der tog ham til sig efter morens død, og som han nu kalder mor. Den udvidede eller fleksible familiestruktur giver ham mulighed for en opvækst med tætte relationer. Han fortæller også om, at han er glad for at være sammen med venner, hvilket giver

socialt samvær og glæde. Han værdsætter, at mennesker er venlige og giver varme, kram og smil. Han ser kærlighed som det, der er brug for mellem mennesker. Endvidere ønsker han, at alle børn kan vokse op med kærlighed, i ikke-alkoholiserede hjem med en rolig atmosfære og ordentlig mad og ordentligt tøj. Han mener, at der burde være bedre og flere faciliteter til de unge i Nanortalik i form af en bedre fodboldbane samt en skateboard- og cykelbane.

Karen har også oplevet modgang i livet i form af tab, hvorefter hun i en periode ikke passede sig selv og sin skole. Hun fortæller ligeledes, at hun sjældent er glad. Hun kommer sig aktivt over denne modgang ved at søge godt *samvær*, at være *åben* omkring oplevelser, tanker og følelser både over for familie og venner og søge *tryghed* i hjemmet.

Opsummerende for alle ti interviews ser vi, at to kategorier, nemlig *samvær* og *dialog*, af de unge ses som ressourcegivende. De er informanternes kilde til relationer, glæde og resiliens. Alle informanterne snakker om *samvær* som nøglen til deres glæde. Næsten alle informanterne nævner *dialog* som en måde at håndtere deres problemer på. *Dialog* og *samvær* er derfor redskaber til at fremme resiliens. Man kan endog argumentere for, at de *er* resiliens. De er en del af social resiliens, fordi de omfatter flere end én person og kun kan skabes af flere sammen.

Død, alkoholisme, vold, tab og kedsomhed bliver nævnt som de former for modgang i livet, de unge har mødt. De unge foreslår en række aktive løsninger, der både kan forebygge modgang i livet, og som kan hjælpe til at komme sig over modgang. Disse løsninger omfatter fire kategorier, som nævnt ovenfor, nemlig (1) godt forældreskab, der skaber trygge rammer for børnene, idet det åbner for dialog, tillid til at tale med hinanden og gensidig respekt, (2) generelle værdier og holdninger, der lægger vægt på især *kærlighed*, *omsorg*, *tryghed*, *respekt*, *accept af hinanden*, *glæde* og *tillid til både andre og sig selv*, (3) flere muligheder i lokalsamfundet i form af *sport*, *arbejdspladser*, *uddannelse* og *musik*), samt (4) *at være ude i naturen*.

Perspektiver

Interviewundersøgelsen blev foretaget som en del af projektet Siunissaq uagut pigaarput (Fremtiden til hører os). Projektets bærende ide er, at kun sociale ændringer, der kommer inde fra samfundet, er bæredygtige. Og kun ændringer, der består i at udvide de ressourcer, den glæde og den samhørighed, der allerede er, er bæredygtige og har værdi. Derfor er selve projektet i sin ide baseret på respekt for alt det skønne og stærke, der allerede lever blandt de unge. Måden, man kan møde dette på, er gennem dialog. En dialog er noget særligt. Det er ikke en debat eller en diskussion. Det handler ikke

om at få ret eller have den bedste forståelse. En dialog er at være i bevægelse, hvorved verden kan ses som åben og i en fortsat skabelsesproces.

På den baggrund er det betydningsbærende at lytte til de unges egne formuleringer omkring glæde, styrke, håb og også om modgang, tab og savn. Det er vigtigt at være i denne skabelsesproces sammen for at kunne bruge vores menneskelige bevidstheds forbløffende kapacitet til at træffe valg. Det er i valgene, at vi kan bære livet fremad som mennesker. Siunissaq uagut pigaarput handler om at træffe valg, der fører frem mod mere respekt, dialog, anerkendelse, åbenhed og omsorg for hinanden. Det handler om at fravælge nedgøring, mobning og vold. Det handler om at vælge at sige fra der, hvor vores – eller andres – grundlæggende menneskerettigheder krænkes.

Projektet bygger på de unges egne formuleringer omkring betydningen af gensidig respekt, af at have nogen at kunne åbne sig over for og for at kunne lytte til andre, at skabe tryghed og gensidig anerkendelse, så tillid til vores fælles muligheder kan styrkes og dermed ligeledes ens egen selvtilid.

Projektet har lært af de unge, at et godt og trygt samvær med andre er det, der giver glæde i livet. Et sådant samvær med dialog, åbenhed og respekt er et rum, der, når det vokser, levner stadig mindre plads til nedgøring, mobning, latterliggørelse, vold, overgreb og andre knægtelser af livet og af glæden over livet.

Projektet har derfor fokuseret på, hvordan man kan udtrykke følelser på måder, der skaber godt samvær, social støtte og samhørighed. Dernæst har der været fokus på seksualitet og de seksuelle og reproduktive rettigheder, idet dette er et område, hvor der i meget høj grad er brug for respekt for hinandens ønsker og grænser, så der kan blive mere rum for kærlighed, glæde, samvær, anerkendelse og tryghed – hvorved igen rummet for seksuel vold, objektgørelse, udnyttelse og krænkelser af andre kan blive stadig mindre og til sidst helt dø væk. Derefter har projektet haft workshops i at kunne udtrykke følelser og forståelser gennem skrift, især skønlitterære tekster. Der er arbejdet med, hvordan vi kan forme vores erindringer og vores indsigter på måder, så de fremmer det smukke i livet, og hvordan vi kan formidle disse til andre. Gennem skrivningen bliver vores oplevelser, indsigter, længsler og erindringer gjort fælles, idet de kan læses af andre. Man bliver inspireret af hinanden og skaber en fælles symbolsk verden, hvor vi kan skrive videre sammen og give vores værdier konkrete fremstillinger. Det er et helt community, der skriver, det er en fælles proces, hvor vi skaber den symbolske verden sammen.

Dernæst har der været workshops i fredelig konfliktløsning, hvor man ikke undgår konflikter, men i stedet går ind i dem og løser dem med dialog, anerkendelse og respekt for hinanden. Hvis ens eller andres grundlæggende rettigheder krænkes, så er man nødt til at tage konflikten for at sikre, at disse krænkelser holder op. Dette er en kompleks proces, der i sit udgangspunkt bedst påbegyndes gennem en erkendelse af fællesheden i disse krænkelser og dermed i ansvaret for at stoppe dem. Dette er ikke blot en individuel pro-

ces, men en proces, der tager afsæt i samarbejde, omsorg for hinanden, gensidig respekt og dybest set kærlighed til livet og anerkendelse af hinandens ret til livet.

Siunissaq har ligeledes sammen med de unge lavet fotobøger om livsglæde og rettigheder. Disse er blevet husstandsomdelt i hele byen, således at også forældrene er blevet inddraget, og der er skabt et grundlag for en refleksion over, at alle børn har retten til et godt liv.

Siunissaq uagut pigaarput er på den måde direkte formet ud fra de unges egne formuleringer og ønsker – især omkring netop respekten, omsorgen, samarbejdet og muligheden for at kunne udtrykke sig frit under trygge og tillidsfulde forhold sammen med andre. Projektet har ud over workshops støttet en aktivitet, hvor unge, der ellers ikke har mulighed for det, kan komme med ud på rensdyrjagt og der opleve samværet, samarbejdet og respekten for hinanden, for fangstdyrene og for landskabet og havet. De har samtidig kunnet bringe mad med hjem til deres familier og har fået adgang til fangstlivet.

I projektet handler det om at gøre det, man taler om som værdier og som social støtte. Omdrejningspunkterne er at gøre det, vi sammen siger, og sige det, vi sammen gør.

REFERENCER

- Berliner, P. (1997). Kultur – adskillelse eller dialog. I J. Arenas (red.), *Interkulturel psykologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Berliner, P., & Hagedorn, K. (2013). Unge fortællinger om resiliens. *Psyke & Logos*, 34(2), 577-596.
- Berliner, P., & Stender, A.-K. (2013). Glæde og styrke – en undersøgelse af værdier hos ældre mennesker i Paamiut. *Psyke & Logos*, 34(2), 560-576.
- Christensen, E. (2011). *NAKUUSA – vi vil og vi kan. En opfølgning på Youth Forum i Ilulissat 2011*. København: SFI.
- Christensen, E., & Baviskar, S. (2015). *Unge i Grønland – med fokus på seksualitet og overgreb*. København: SFI.
- Christensen, E., Kristensen, L.G., & Baviskar, S. (2008). *Børn i Grønland – En kortlægning af 0-14-årige børns og familiers trivsel*. København: SFI.
- Curtis, T., Bøving Larsen, H., Helweg-Larsen, K., Pedersen, C.P., Olesen, I., Sørensen, K., Jørgensen, N.E., & Bjerregaard, P. (2006). [In Danish]. *Unge trivsel i Grønland*. Nuuk: *Inussuk Arktisk Forskningsjournal*, 1.
- Dahl-Petersen, I.K., Viskum Lytken Larsen, C., Odgaard Nielsen, N., Jørgensen, M.E. & Bjerregaard, P. (2016). *Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2014. Levevilkår, livsstil og helbred*. København: Statens Institut for Folkesundhed.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Hattie, J. (2009). *Visible Learning. A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. New York: Routledge.
- Lynge, I., & Bjerregaard, P. (u.å). *Selv mord, selvmordsforsøg og selvmordstanker i Grønland – En oversigt og forslag til forebyggelse*. <http://mipi.nanoq.gl/~media/mi->

- pi/mipi_viden_om_boern_og_unge/kategorier/selvmod/selvmod%20og%20s%20fors%C3%B8g.ashx
- Masten, A.S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development, 85*(1), 6-20.
- Pedersen, C.P., & Bjerregaard, P. (2012). *Det svære ungdomsliv – unges trivsel i Grønland 2011*. København: SFI.
- Rutter, M. (2009). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications. In J.P. Shonkoff & S.J. Meisels (Ed.), *Handbook of Early Childhood Intervention* (2nd Ed.) (pp. 651-683). Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (2012). Resilience: Causal pathways and social ecology. In M. Ungar (Ed.), *The Social Ecology of Resilience* (pp. 33-42). New York: Springer.
- Ulturgasheva, O., Rasmus, S., Wexler, L., Nystad, K., & Kral, M. (2014). Arctic indigenous youth resilience and vulnerability: Comparative analysis of adolescent experiences across five circumpolar communities. *Transcultural Psychiatry, 51*(5) 735-756.
- Wattar, L., Fanous, S., & Berliner, P. (2010). Unges liv og muligheder: deltagende aktionsforskning i Paamiut. *Psyke & Logos, 31*(1), 267-290.
- Wattar, L., Fanous, S., & Berliner, P. (2012). Challenges of youth participation in participatory action research – Methodological considerations of the Paamiut Youth Voice Research Project. *International Journal of Action Research, 8*(2), 185-211.